

Aert Schouman

Vorstelijk dierenschilder

Het Dordrechts Museum bestaat 175 jaar en viert dit jubileum met een overzicht van het beste werk van de dierenschilder Aert Schouman (1710-1792). Deze veelzijdige en productieve kunstenaar uit Dordrecht overleed 225 jaar geleden in Den Haag en liet een oeuvre na dat zowel kunst- als natuurliefhebbers zal aanspreken. In de tentoonstelling kan de bezoeker zich als een 18e-eeuwer verwonderen over de rijkdom van de natuur en de schoonheid van Schoumans werk. Aquarellen van vogels en een koninklijke kamerbeschildering uit Huis ten Bosch vormen hoogtepunten in de Nederlandse kunst.

TEKST: SANDER PAARLBERG

Kamer in het rond

Wie denkt dat de 18e eeuw geen goede kunst heeft opgeleverd heeft het mis. Het betreft juist een bijzondere periode. Hoewel de 'Gouden' 17e eeuw de beroemdste Hollandse schilders heeft voortgebracht en de eeuw na Rembrandt vaak is gekenschetst als een wat stoffige of decadente 'pruikentijd', is er tegenwoordig steeds meer belangstelling voor de Zilveren Eeuw of het Elegante Tijdperk: de tijd van Aert Schouman. In veel opzichten is Schouman exemplarisch voor de veranderingen die toen in de kunst plaatsvonden. Kort gezegd: de 17e eeuw had zoveel schilderijen opgeleverd dat de markt was overspoeld en kunstenaars zich moesten aanpassen. Meer dan in de vorige eeuw ging men allerlei soorten decoratief werk uitvoeren: van het beschilderen van waaiers, snuifdoosjes of rijtuigen tot het maken van ingebouwde schoorsteen- en bovendeurstukken. Schouman was zo'n veelzijdig kunstenaar, in een tijd waarin het interieur veranderde. Terwijl in de Gouden Eeuw de schilderijen bij diverse soorten (gegoede) burgers door het hele huis hingen, beperkte de 18e-eeuwse elite zich steeds vaker tot één volgehangen verzamelaarskabinet, zodat andere kamers volgens de nieuwste modestijlen konden worden ingericht.

In veel opzichten is Schouman exemplarisch voor de veranderingen die in de 18e eeuw in de Nederlandse kunst plaatsvonden.

Steeds populairder werd de zogenaamde 'kamer in het rond' waarbij de wanden boven een lambrisering van beschilderingen werden voorzien: grote schilderijen op doek, ingebouwd in de betimmering. Op dergelijke 'behangsels' werden vaak landschappen weergegeven waarbij de indruk van een buitenruimte of een uitzicht naar buiten ontstaat. Schouman werd een van de belangrijkste behangselschilders van zijn tijd. Hij schilderde zowel verhalende voorstellingen als dieren, vooral vogels, op de doeken en steeds wist hij een aangename, idyllische sfeer in zijn kamers in het rond te creëren. Op de tentoonstelling zijn twee complete kamerbeschilderingen van Schouman te zien, een vroeg en een laat voorbeeld. Dat is bijzonder omdat in de loop der tijd door smaakverandering veel van deze decoratieve kunst verplaatst, verkleind of versneden is, of geheel verloren is gegaan. Wat wel bewaard is gebleven, is meestal een 'nagelvast' onderdeel van een interieur en niet zomaar in bruikleen te verkrijgen. Toch konden Schoumans mooiste behangsels, met daarop de dieren uit de mena-

gerie van prins Willem V, eenmalig geleend worden uit het paleis Huis ten Bosch. Om Schouman op zijn best te kunnen laten zien.

Vastleggen van de natuur

Naast schilder van wandvullende behangsels was Schouman ook een begenadigd tekenaar. In de 18e eeuw mocht de tekenkunst zich in een toenemende belangstelling verheugen. Tekeningen werden steeds meer verzameld en als op zichzelf staande kunstwerken beschouwd. De manier waarop Schouman zijn tekeningen uitwerkte met trefzekere penseelstreken in water- en dekverf in heldere kleuren werd in zijn tijd al hogelijk gewaardeerd. Zijn aquarellen van exotische vogels behoren tot de mooiste die er ooit zijn gemaakt. Die onderwerpskeuze van Schouman is eveneens kenmerkend voor de tijd. Het betreft immers de eeuw van de Verlichting. Er was een enorme drang naar kennis en vooral ook een grote belangstelling voor de rijkdom van Gods schepping: de natuur. Dat ging gepaard met een grote lust om te verzamelen. Wetenschap en kunst werden vaak in één adem genoemd en Schouman was degene die op encyclopedische wijze dieren en planten vastlegde. Hij deed dat in de vele naturaliënkabinetten waar niet alleen schelpen en insecten, maar ook opgezette beesten bijeengebracht waren of in de menagerie van stadhouders Willem V in Voorburg. Uit overzeese gebieden werden tal van exotische dieren meegenomen. Schoumans tekeningen van die dieren werden zelfs gepubliceerd in de natuurhistorische boeken van Peter Simon Pallas en Arnout Vosmaer, de beheerder van de dieren van de prins. Niet zelden was Schouman de eerste die een bepaalde vogel of een ander dier afbeeldde.

Zo tekende Schouman in 1786 in het naturaliënkabinet of 'museum' van Willem V aan het Haagse Buitenhof een soort springmuis op hoge poten naar een opgezet exemplaar. Hij noemde het zelf een 'spring konijn', zoals hij op de achterzijde van het blad noteerde en voegde daar aan toe dat hij hem op ware grootte had afgebeeld. Het beestje komt uit de woestijnen van westelijk Noord-Amerika en wordt Bleke Kangoeroemuisgoffer (*Microdipodops pallidus*) genoemd. Vermoedelijk was dit een van de eerste exemplaren die naar Europa werden gebracht. Het is waarschijnlijk de vroegste afbeelding van het dier. Pas in 1901 werd de Bleke Kangoeroemuisgoffer wetenschappelijk beschreven.

Natuurgetrouw

Hoewel Schouman dikwijls naar opgezette exemplaren tekende, wist hij een grote levendigheid te suggereren en vallen zijn diertekeningen op door hun natuurgetrouwheid. Vogelaars kun-

links

Aert Schouman, 'De menagerie van prins Willem V, behangsel met exotische dieren en op de achtergrond het Huis ten Bosch, 1788, olieverf op doek, 280,5 x 357,4 cm, Den Haag, Koninklijke Verzamelingen/ Staat der Nederlanden (Huis ten Bosch). Schouman gaf links - leunend op een stok - de beroemde Orangoe-tan weer, die als eerste exemplaar levend in Holland aankwam, maar al na enkele maanden overleed. Er ontstond vervolgens ruzie over wie het lijk mocht onderzoeken.

onder

Aert Schouman, 'Silvio vindt zijn hond Melampo terug, behangsel uit de Il pastor fido-reeks', ca. 1742, olieverf op doek, 265 x 120,5 cm, particuliere collectie. Schouman maakte vroeg in zijn carrière verhalende 'kamers in het rond' voor statige woonhuizen in Dordrecht. In dit geval met verliefde herders en herderinnen in Arcadische landschappen en veel aandacht voor de hond.

rechts

Aert Schouman, 'Een Oranjevleugel-amazone', aquareel, 354 x 252 mm, Amsterdam, Amsterdam Museum. Op de achterzijde van zijn diertekeningen noteerde Schouman dikwijls om welke soort het gaat en waar hij die tekende. Soms ook iets over de gedragingen van het dier. Hier staat op de achterkant dat de vogel gestorven was 'over de 120 Jaar out zynde'.

Aert Schouman, 'Zelfportret', 1750, olieverf op paneel, 28,8 x 23,3 cm, Dordrecht, Dordrechts Museum. De schilder uit Dordrecht presenteert zich op 40-jarige leeftijd ook als tekenaar van vogels: op de voorgrond is een blad met kippen en een haan te herkennen.

nen vaak moeiteloos herkennen welke vogels zijn weergegeven. De publicaties met prenten naar tekeningen van Schouman, die meestal met de hand ingekleurd werden, behoren tot de vroegste boeken met natuurgetrouwe illustraties in de natuurhistorie. Voorgangers van Schouman gaven opgezette beesten meestal wat stijf en letterlijk weer of kenden de dieren alleen uit de tweede hand. Zij werkten nog wel eens naar tekeningen en prenten van anderen waardoor de levensechtheid in het gedrang kwam. Schouman moet veel dieren goed geobserveerd hebben en tekende vrijwel altijd 'naar het leven', een term die overigens nog steeds gebruikt werd wanneer hij een opgezet en dus dood exemplaar voor zich had. Uit het onderzoek voor de tentoonstelling en de bijbehorende catalogus blijkt dat Schouman de belangrijkste Nederlandse dierentekenaar is. De omvang van zijn oeuvre (hij gaf alleen al ruim 340 verschillende vogelsoorten weer, meer dan twee keer zoveel als zijn voorlopers en tijdgenoten deden) en de levendige natuurgetrouwheid, juiste proporties, houdingen van de dieren etc. maken hem tot een wetenschappelijke kunstenaar die zowel in de kunstgeschiedenis als in de natuurhistorie belangwekkend is.

De verwondering van Schouman spreekt uit de achterschriften op zijn tekeningen waarbij hij soms ook iets over de gedragingen van de dieren noteerde, zoals 'kan de kuyf opzetten' op een tekening van een vogel. Zijn grote belangstelling voor vogels heeft tot prachtige composities geleid, waarin Schouman vaak meerdere vogels in het beeldvlak plaatste zonder dat deze elkaar of de beeldrand doorsnijden. Op de mooiste aquarellen zitten de vogels overtuigend op hun takjes en is alles in balans. Zeer fraai zijn de bladen waarop de vogels in een gedraaide houding zitten en de toeschouwer aan lijken te kijken, zoals het geval is bij een Roodsnaveltoekan of een Oranjevleugelamazone op de tentoonstelling. Schouman geeft ook vaak interactie tussen vogels weer, waarbij duidelijk wordt dat hij de gedragingen van de beestjes kende.

Een koninklijk paradijs

Schouman gebruikte zijn aquarellen van dieren ook voor zijn behangsels. Hij had al veel dieren uit de menagerie en het museum van Willem V getekend toen hij op 76-jarige leeftijd de eervolle opdracht kreeg om een kamer in het rond te maken voor het Nieuwe Stadhoudelijk Kwartier in Den Haag. Het is een hoogtepunt in zijn oeuvre waarin alles samenkomt. Op de grote doeken schilderde Schouman de exotische en inheemse vogels en andere dieren van Willem V, vredig bij elkaar in een Hollands landschap. Hoewel de beesten in werkelijkheid opgesloten zaten in hokken, creëerde Schouman een koninklijk pa-

radijs. Dit zogenaamde 'Vogel Cabinet' was in 1788 gereed, maar was geen lang leven beschoren op het Binnenhof. Er braken woelige tijden aan. Nadat Willem V in 1795 naar Engeland was gevlucht, betrokken de Fransen het Stadhoudelijk Kwartier. De echte dieren uit de menagerie werden meegenomen naar Parijs (zelfs de beroemde olifanten Hans en Parkie, waarvan Schouman er één op de behangsels had geschilderd). In 1806 betrok Lodewijk Napoleon als koning van Nederland het Stadhoudelijk Kwartier, maar hij zou niet lang daarna het stadhuis op de Dam in Amsterdam als zijn paleis kiezen. Om het Instituut voor Militaire Kwekelingen te kunnen huisvesten werd de behangselkamer van Schouman in 1808 geheel verwijderd en opgeslagen in Huis ten Bosch.

Pas in 1975 werden de vergeten en verwaarloosde doeken opgerold teruggevonden. Besloten werd om deze te restaureren en in de Zwarte Eetzaal te plaatsen van Huis ten Bosch, dat toen in gereedheid werd gebracht als woonpaleis voor de aantredende koningin Beatrix. Nu het paleis wederom verbouwd en gerenoveerd wordt, voor koning Willem-Alexander en zijn gezin, zijn de behangsels uitgenomen en opnieuw gerestaureerd. Een unieke mogelijkheid om de behangsels in Dordrecht tentoon te stellen. Voordat de kamer weer teruggeplaatst wordt, heeft het publiek eenmalig de kans om te genieten van een koninklijk paradijs en Schoumans klasse als dierschilder.

Aert Schouman, 'Een Roodsnavel-toekan', 1748, aquarel, 482 x 319 mm, Amsterdam, Rijksmuseum (bruikleen van de gemeente Amsterdam). Schouman vervaardigde dit topstuk op 38-jarige leeftijd. Op zijn mooiste tekeningen worden de vogels dikwijls in een gedraaide houding weergegeven. Op de achtergrond gaf Schouman een indruk van de habitus van de exotische vogel.

Meer weten

Bezoeken

'Een koninklijk paradijs - Aert Schouman en de verbeelding van de natuur'

Dordrechts Museum, Dordrecht
www.dordrechtmuseum.nl

t/m 16-09